

Posudek na disertační práci Václava Žůrka, *L'usage comparé des motifs historiques dans la légitimation monarchique entre les royaumes de France et de Bohême à la fin du Moyen Âge*

École des hautes études en sciences sociales – Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, Historické vědy – české dějiny, Praha 2014, 369 stran

Václav Žůrek si jako téma své disertace zvolil problematiku využití historických motivů v panovnické legitimaci v pozdním středověku, přičemž srovnává situaci ve francouzském a českém království. Volbu tohoto tématu oprávněně zdůvodňuje skutečností, že Lucemburkové, kteří od roku 1210 vládli v Čechách byli po tři generace v úzkém kontaktu s francouzským královským dvorem. Tam také posílali na výchovu své syny a uzavírali vzájemné sňatky. Na francouzském královském dvoře byl vychováván rovněž budoucí český a římský král, později císař Karel IV., který je protagonistou Žůrkovy práce z české strany. To umožňuje sledovat na jedné straně případně francouzské vlivy v českém prostředí, na druhé straně postihnout vlastní českou tradici. Právě tuto komparaci ospravedlňuje i fakt, že v obou zemích došlo ve 14. století ke změně panovnické dynastie a jak francouzští, tak čeští králové usilovali o legitimaci svého postavení.

Práce je uspořádána do sedmi kapitol, které postihují hlavní prostředky a aspekty legitimační politiky ve Francii a v Čechách: hledání dynastických kořenů, (spekulativní) genealogie, svatí předkové, korunovační řády a historické motivy v dvorské propagandě.

V úvodu si autor klade za cíl využít historická vyprávění a jejich interpretaci pro legitimaci panujících dynastií, především pak jejich reinterpetaci a instrumentalizaci minulosti v zájmu prvních Valois na francouzském a Lucemburků na českém trůnu. Dále představuje strukturu své práce, a také oba panovníky, jejichž legitimační politika je těžištěm práce, Karla V. z Valois a Karla IV. Lucemburského. Karla V. z Valois líčí jako moudrého panovníka, což oceňovali již jeho současníci. Zdůrazňuje především jeho vzdělání, zásluhy o intelektuální rozkvět francouzského královského dvora, jeho ekonomické reformy, zvláště však zájem o umění, sběratelskou činnost, vztah ke knihám, podporu překladatelské činnosti a zájem o

historii, kterou jeho rádci a dvorské prostředí ovšem studovali především pro podporu legitimacy rodu Valois a upevnění prestiže této dynastie. Historie a historická kultura stojí v popředí autorova zájmu také v charakteristice Karla IV. V této souvislosti podává přehled české středověké historiografie od jejích počátků. Důraz klade na spisy zachycující nástup Lucemburků na český trůn, zvláště pak na díla doby Karla IV., hlavně na dvorské kroniky. Ne všechny historické spisy, které do této kategorie řadí, však odpovídají definici dvorské historiografie (historiografie, která vznikla u dvora, byla určena dvoru a byla dvorem šířena – cf. například Peter Johanek). Dvorskými kronikami jsou pouze Česká kronika Jana Marignoly a České kronika Přibíka Pulkavy z Radenína. Tvrdit, že Karel IV. nařídil Benešovi z Weimile napsat kroniku (s. 38), je příliš odvážné. Poznámka „hic incipe scribere ... secundum intencionem domini imperatoris“ byl nejspíše pokyn pro písaře, který měl text opsat. Beneš sám se o případném zadání od Karla IV. nikde nezmiňuje a sepsání díla zdůvodňuje pouze tím, že „vzdělaní muži... opomněli kroniku“ a on se rozhodl sepsat události, aby neupadly v zapomnění. Spis hodlal poslat k opravě arcibiskupovi a pražské kapitule. Jeho spis je v pravém slova smyslu Kronikou Pražského kostela, nikoli oficiální spis psaný na příkaz panovníka. U spisu Konráda z Halberstadtu (s. 41) chybí edice (Rainer Leng). V souladu s politikou Karla IV. zařadil autor také podkapitulu věnovanou Praze a její reprezentační úloze v záměrech Karla IV. Jako pendant k „moudrému“ Karlovi V. Francouzskému působí podkapitola věnovaná „moudrosti“ Karla IV. Českého.

V následujících pěti kapitolách sleduje autor hlavní rysy legitimační politiky obou panovníků. Na prvním místě (kap. II. Les racines. À la recherche de noble origine) jsou to teorie o původu národů a dynastií, trójský mýtus o původu Francouzů, který se vyvíjel od merovejského období, byl znovu a znovu opisován (či lépe přepisován /*réécrire*/) francouzskými kronikáři, a byl základem francouzských dějin také za Karla V., na jedné straně, a slovanský původ Čechů, formulovaný ve 12. století a rozvíjený do 14. století jako součást jejich lokální identity, na druhé straně. Obecně známý trojský mýtus o původu Francouzů a francouzských králů pojednal V. Žůrek jen stručně, přičemž zdůraznil jeho funkci v konkurenci s říší (s. 74). Podrobně naopak analyzuje funkci dějin Staré („Velké“) Moravy na dvoře Karla IV. Vychází od pojetí Staré Moravy a slovanských misionářů v české středověké hagiografii a

historiografii a zaměřuje se především na oficiální historiografické dílo Karlovy doby, konkrétně na Českou kroniku Přibíka Pulkavy z Radenína, která nejlépe odráží adaptaci tohoto fenoménu v prostředí Karlova dvora. Stranou neponechal ani stručnou zprávu v Karlově svatováclavské legendě a pozdní cyrilometodějské legendy. K tomuto textu je třeba poznamenat, že legendu o poustevnickém konci Svatopluka Moravského -s. 81-, převzal Pulkava z Kosmovy kroniky I,14, nikoli z tzv. Dalimila. O Rostislavovi Pulkava nic neví, protože o něm nevěděl ani Kosmas ani jiný z jeho pramenů. O vyhnání Metodějových žáků Svatoplukem (tamtéž) neví nejen Pulkava, ale ani autoři jiných českých středověkých historických textů (informují o něm soudobé slovanské legendy, které středověcí latinští autoři neznali). – Stručný výklad Karlovy legendy o moravských počátcích křesťanství, umístění Metodějova kostela na Velehrad a jeho patrocinium (sv. Víta) nebyly ovšem ani tak projevem Karlova slovanství, jako prostředkem legitimace pražského arcibiskupství, které tak získalo starou tradici. Do souvislosti se slovanskými počátky Čechů je umístěno také pojednání o klášteře Na Slovanech, který založil Karel IV. na Novém Městě pražském jako zcela novou fundaci, a o jeho písemné kultuře. Zásluhy tohoto kláštera o vernakulární literární produkci v Čechách (s. 95) se mi ovšem zdají zveličené. Je vůbec otázka, do jaké míry lze překlady do církevní slovanštiny považovat za vernakulární, navíc na slovanské písmo nebyli čeští intelektuálové odchovaní latinskou kulturou zvyklí a nejspíše ho ani nepřečetli. České texty psané slovanským písmem asi také nepůsobily mimo klášterní prostředí. Jinak je ovšem výklad o vědomí slovanských počátků Čechů u dvora Karla IV. výstižný, stejně jako následující interpretace „translatio regni“ (s. 82) z Moravy do Čech v Pulkavově kronice.

Samostatným tématem by mohla být proměna zakladatelské pověsti v českých kronikách, která vrcholí v díle Pulkavově přidáním Čechova bratra Lecha. Tento výklad má v této oficiální kronice, stejně jako Pulkavův výčet zemí „Moravského království“ jako předchůdce království českého (s. 82) nebo královský titul Vratislavův (tamtéž) konkrétní funkci, totiž legitimaci nejen českého královského titulu, ale i případných Karlových nároků na Polsko, eventuálně i na další území.

Ze závěrečného srovnání využití trójského mýtu zřetelně vyplývá rozdíl mezi francouzskými a českými „počátky národa“ a dynastií. V origo gentis se zcela

samozřejmě západoevropské legendy o trójském původu národů a panovnických dynastií u českých autorů vůbec neobjevují. S počátkem dynastie je spojuje pouze italský františkán a první dvorský kronikář Giovanni Marignolli a obrazová galerie na Karlštejně. V. Žůrek si právem klade otázku, proč Karel IV. a jeho rádci tuto „teorii“ nepřijali (s. 110) a zdůvodňuje to váhou autochtonní tradice a slovanských kořenů. Spojení obou tradic v osobě Karla IV. dodávalo císaři jedinečnosti. – K trvání na slovanských kořenech, jímž Karel IV. zjevně vycházel vstříc české politické reprezentaci, lze podtrhnout i skutečnost, že české prostředí trvalo na „svých“ zakladatelských legendách i přesto, že i v Čechách byla nejméně od 13. století známa trójská historie, její obliba rostla od konce 13. století i v laickém prostředí, ale - na rozdíl třeba i od sousedních Uher – nebyla „adoptována“ do zakladatelského mýtu. Pro „český“ mýtus ovšem hovoří i fakt, že Pulkava, stejně jako jeho předchůdci Kosmas a Dalimil, začleňoval počátky národa do „univerzálních“ biblických dějin. Tato skutečnost mohla rovněž hrát roli v Karlově přístupu.

Třetí kapitola, *Entre inspiration et adaptation: la généalogie mise en scène en France et en Bohême*, je věnována srovnání francouzského a českého genealogického mýtu a panovnických genealogií, jejich vývoji a využití v panovnické propagandě. Funkci francouzského genealogického mýtu sleduje V. Žůrek především na kapetovském dvoře 13. století, kdy hrál významnou úlohu v panovnické legitimaci. Jedna z jeho interpretací se uplatnila i za vlády panovníků z rodu Valois. Vizualizací této genealogie měla být sochařská panovnická řada ve velkém sále královského paláce (zničen požárem 1618).

Pařížskou genealogií se mohl inspirovat mladý Karel IV. za svého pobytu v Paříži. – Česká tradice do té doby panovnické genealogie neznala, pouze panovnické katalogy. – Autor proto sleduje počátky a vývoj pojetí Karlova původu až po ztvárnění panovnické genealogie na Karlštejně a další panovnické galerie z doby Karla IV., na pražském hradě a v Tangermünde – obě nedochovány. Ze srovnání vyplývá společná funkce genealogií obou rodů v propagaci základních politických ideí, legitimaci dynastií a upevnění panovnickovy autority, k čemuž byla využitelná zvláště spekulativní genealogie, jaká byla ztvárněna na Karlštejně.

V další kapitole (IV. Les saints ancêtres – entre saints patrons et souverains modèles, s. 161-220) V. Žůrek sleduje úlohu svatých předků a patronů v panovnických dynastiích, konkrétně tři svatých patronů, kteří byli - alespoň podle autora – současně předky vládnoucích panovníků, svatého Ludvíka, svatého Václava a „svatého“ Karla Velikého (pokud jde o sv. Václava - s. 164 a 252, byl sice příslušníkem panovnického rodu, ale nebyl předkem žádného z českých panovníků, tudíž ani Karla IV.).

„Francouzské souvislosti“ sleduje na kultu sv. Zikmunda, jehož ostatky přivezl Karel IV. v roce 1365 do Prahy ze Saint-Maurice d' Agaune a zařadil ho mezi české patrony, a především na kultu Karla Velikého (kult sv. Zikmunda ovšem nešířil Karel IV. pouze v Čechách, ale také v Polsku a zřejmě i v Uhrách, kde ve druhé polovině 14. století vznikla dokonce genealogická fikce spojující uherské krále se svatým Zikmundem cf. W. Drelicharz).

Zvláštní zájem je věnován korunovačnímu ceremoniálu (kap. V. La liturgie au service de la royauté: les ordines du sacre en France et en Bohême), příslušné liturgii a korunovačním řádům ve Francii a v Čechách, resp. z české strany Karlovu korunovačnímu řádu jako jedinému, který byl v Čechách redigován, jak autor správně připomíná. Srovnáním Karlova korunovačního řádu, kompilace, jejíž vznik ovšem V. Žůrek klade až do doby po Karlově korunovaci a uvádí pro to celkem reálné důvody, konstatoval zřejmý vliv francouzského ceremoniálu na ceremoniál český. Ten byl ovšem současně založen na domácích zvyklostech, a také obohacen o nové prvky (např. krátká kázání pro duchovenstvo a pro laiky na začátku ceremoniálu – s. 251). Korunovační ceremoniál, stejně jako korunovační klenoty, oprávněně chápe jako manifestaci královské ideologie.

Poslední kapitola, VI. Les motifs historiques à la cour, je věnována historickým motivům a jejich transformaci v legitimačních teoriích obou královských dvorů (Les motifs historique à la cour). Tento proces je demonstrován na třech příkladech. V českém prostředí jsou to především postavy „zakladatelů“ přemyslovské dynastie Libuše a Přemysla Oráče, které autor sleduje od prvních literárních dokladů v přemyslovské době v Kristiánově svatováclavské legendě a Kosmově České kronice (pokud jde o Kristiána, doporučovala bych větší opatrnost, protože datování této legendy není stále definitivní). V Kosmově kronice není ovšem genealogický aspekt

příliš zřetelný, Kosmas uvádí katalog pohanských knížat, aniž by mezi nimi naznačil genealogickou posloupnost, takže sňatek a proroctví nestojí na počátku genealogie českých vévodů. Toto pojetí je až u tzv. Dalimila a zřetelně v dvorské historiografii Karla IV. Tzv. Dalimil navíc, jak je v práci připomenuto – s. 269, navíc vložil Přemyslovi do úst proroctví o pomstě smrti Přemysla Otakara II. jeho vnukem Janem (Parricida ovšem není otcovrah – meutrier de père – ale strýcovrah!!). Nový význam dali postavě Libuše dvorští kronikáři Karla IV., Jan Marignolli a Přibík Pulkava z Radenína, i když každý dával této postavě odlišný význam.

Druhým sledovaným tématem v této kapitole je vytvoření komplexního zakladatelského mýtu ve francouzské historiografii za vlády Karla V. Kapitulu uzavírá postava Meluzíny, která se objevila v následující generaci jako společná zakladatelka rodu Valois a Lucemburků. Pokud jde o zakladatelský mýtus, lze ovšem, snad s výjimkou Meluziny, u níž ovšem lze jen obtížně zjistit přímý vliv, jen obtížně najít analogie mezi francouzským a českým dvorským prostředím.

V závěrečném shrnutí byl sice autor nucen konstatovat jen málo shodných motivů mezi francouzským a českým prostředím, konstatuje však obdobné tendence a shodné body ve využívání historických motivů a shodný základní záměr historickými argumenty legitimovat moc dynastie. Zatímco strategie legitimace panovnické dynastie byla založena na mobilizaci historických motivů, dvojí povaha panovnické moci vyplývající z jeho postavení římského císaře a českého krále nutila Karla IV. užívat komplexnější strategii, vázanou na přemyslovské předky na jedné straně, a na předky, kteří předurčovali jeho hodnost císařskou, na druhé straně.

Práce je doplněna seznamem literatury a pramenných edic, seznam použitých rukopisů a přílohy se seznamy panovníků ap., které usnadňují orientaci v textu. Konečně jsou připojeny reprodukce některých zmíněných obrazových pramenů. Občas autorovi unikly některé technické drobnosti: Zřejmě spěch v závěrečné fázi způsobil, že některé prameny jsou abecedně řazeny podle křestního jména editora, některé tituly uvedené v textu, resp. v poznámkách, chybí; odkazovat u Pulkavovy kroniky pouze na kapitolu (s. 252, pozn. 92) není nejšťastnější, když číslované kapitoly jsou pouze v první recenzi kroniky.

Závěrem je ovšem nutno zdůraznit, že práce je zpracována na základě původních pramenů s dobrou orientací ve (velmi rozsáhlé) odborné literatuře. Závěry jsou náležitě zdůvodněny. Občasná drobná nedopatření nesnižují kvalitu této práce. Práci doporučuji k obhajobě.

V Praze 29. listopadu 2014

Prof. PhDr. Marie Bláhová, DrSc.